

DIZAJNERSKOM BAŠTINOM PREMA KULTURNOM IDENTITETU – BERNARDO BERNARDI I TVIN

dr. sc. IVA CERAJ □ Hrvatski muzej arhitekture HAZU, Zagreb

sl.1. Pogled na postav izložbe *Bernardo Bernardi i TVIN: Od komponibilnog sistema uredskog namještaja do programa humanizacije radnog mjesta*, Hrvatski muzej arhitekture HAZU, 22. svibnja – 26. srpnja 2019. (foto: Iva Ceraj)

Uvod. U mjeri u kojoj muzejska zajednica prepoznaje važnost umreženja istraživačkih rezultata i kolegijalne razmjene znanja jača i mogućnost njezine uloge u interpretaciji moderne dizajnerske baštine – područja koje u posljednje vrijeme bilježi znatan porast zanimanja, podjednako znanstvenih istraživača, kao i muzejskih djelatnika. Poznavanje te (donedavno marginalne teme) poticaj je za interdisciplinarno razumijevanje područja poput ekonomske povijesti, materijalne kulture ili antropologije svakidašnjeg života koje u kontekstu probudnog zanimanja za historizaciju i muzealizaciju modernog dizajna postaju uporišne točke za uspostavu novih kulturnih identiteta – kako lokalnih zajednica, tako i cijelog društva.¹

Kad govorimo o otkrivanju i revalorizaciji dizajnerske baštine nastale suradnjom virovitičke tvornice TVIN i arhitekta Bernarda Bernardija u svojstvu njezina dizajnera (1965. – 1985.), valja upozoriti na genealogiju međumuzejske suradnje koja je u razdoblju od 2017. do 2020. rezultirala nizom programskih aktivnosti triju muzeja kao svojevrsnom platformom za razvoj kulturnog identiteta lokalne zajednice u proširenome, europskom kontekstu. Riječ je o kolegijalnoj suradnji Gradskog muzeja Virovitica i Hrvatskog muzeja arhitekture HAZU te Muzeja za arhitekturu in oblikovanje iz Ljubljane, u sklopu koje su postojeći znanstveni rezultati o kancelarijskome mobilijaru poslijeratne moderne² poslužili kao temelj za daljnja stručna i terenska istraživanja.

Revalorizirani primjerci originalnog namještaja proizvedenoga u Virovitici postali su okosnicom tematske izložbe *Bernardo Bernardi i TVIN*, održane u Gradskome muzeju Virovitica 2017.,³ kojoj je novootkriveni program *Skan* osigurao i obljetnički povod – 50. godišnjicu početka proizvodnje. Izložba je pobudila mnoga sjećanja okupljenih suvremenika te generirala nova znanja koja su potom obuhvaćena i predstavljena stručnim tekstovima djelatnica triju muzeja u katalogu izložbe.⁴

Rezultati izložbe potaknuli su daljnje muzeološke aktivnosti, ovog puta u sklopu novoga stalnog postava Gradskog muzeja Virovitica. Slijedom otkrića niza vrijednih primjeraka originalnoga uredskog namještaja, odlučeno je da se unutar postava koncipira i tematska dionica o suradnji virovitičke tvornice TVIN i njezina dizajnera, čime

je dizajnerska baština – predstavljena uz ostale baštinske segmente u obnovljenom Dvorcu Pejačević – dobila ravnopravnu priliku postati nositeljem i trajnim promotorom kulturnog identiteta virovitičke zajednice.⁵

Radi daljnje kontekstualizacije i povezivanja detektiranih primjeraka mobilijara s originalnim arhitektonskim nacrtima iz muzejskog fundusa, tijekom 2019. u Hrvatskome muzeju arhitekture predstavljena je izložba *Bernardo Bernardi i TVIN: od komponibilnog sistema uredskog namještaja do programa humanizacije radnog mjesta*.⁶

Uz dokumentaciju kao idejno izvorište projekata realiziranih u virovitičkoj tvornici komparativno su predstavljani i novootkriveni primjerci programskih kataloga tvornice koji su prilog poznavanju asortimana u razdoblju intenzivne suradnje s Bernardom Bernardijem.⁷

Potpunijem sagledavanju ostvarenih rezultata pridonio je i okrugli stol *Dizajnom do identiteta*, održan u prostoru zagrebačke izložbe 12. lipnja 2019., a objedinio je izlaganja predstavnika svih triju muzeja te gostujućeg Muzeja za umjetnost i obrt.⁸ Razmjenom novih (sa)znana potvrđena je važnost međusobnih poveznica te je suradnja zaključena na *Simpoziju ob 100-letnici rojstva oblikovalca Nika Kralja (1920. – 2013.)*, održanom 7. rujna 2020. u organizaciji Muzeja za arhitekturu in oblikovanje i Slovenske matice u Ljubljani. Završni istraživački rezultati predstavljeni na *Simpoziju* rasvijetlili su načine prijenosa formativnih utjecaja u rasponu od Kopenhagena i Ljubljane do Zagreba i Virovitice,⁹ potvrdivši značenje međumuzejske suradnje kao modaliteta umreženja nužnoga za cjelovitu revalorizaciju dizajnerske baštine kao novoga istraživačko-muzeološkog izazova u nas.

Od Kopenhagena do Zagreba: formativni utjecaj Borgea Mogensena

Za razumijevanje visoke razine kreativnosti i logičnosti svakog sustava TVIN-ove opreme potrebno je ponajprije upozoriti na utjecaje koji su formativno i kreativno oblikovali Bernarda Bernardija – autora mobilijara. Tijekom studijskog boravka u Finskoj, Švedskoj i Danskoj potkraj 1960. imao je priliku upoznati nordijski ili *drugačiji modernizam*.¹⁰ Međutim, među brojnim susretima s

1 Usporediti Vanja Brdar Mustapić, *Između htijenja i realnosti: Industrija namještaja u Hrvatskoj 1945. – 1990.* (Zagreb, Virovitica: Muzej za umjetnost i obrt, Gradski muzej Virovitica, 2020.): 6.

2 Iva Ceraj, *Bernardo Bernardi: Dizajnersko djelo arhitekta 1951. – 1985.* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, 2015.), 200–224.

3 Izložba *Bernardo Bernardi i TVIN* održana je u Gradskome muzeju Virovitica (15. prosinca 2017. – 20. travnja 2018.) u suradnji s Hrvatskim muzejom arhitekture HAZU i Muzejom za arhitekturu in oblikovanje u Ljubljani. Autorica: Dubravka Sabolić (GMV), stručna suradnja i konzultacije: Iva Ceraj (HMA HAZU), likovno oblikovanje izložbe: Vedrana Pocrnić Golub (GMV).

nordijskim kolegama za buduće oblikovanje komponibilnog namještaja bio je presudan onaj s Borgeom Mogensenom (1914. – 1972.), danas zaslužnim klasikom danskog dizajna. Karijeru je započeo na tadašnjem Odjelu za namještaj kopenhavske Kraljevske akademije lijepih umjetnosti (Kunstakademiets Møbelskole), na kojemu usvaja sistematičnu metodologiju Kaarea Klinta, profesora koji je cijelu poslijeratnu generaciju danskih dizajnera formirao na temeljima antropometrije i ergonomskih mjera. Namještaj pažljivo standardiziranih mjera, prilagođen potrebama čovjeka i prostora u kojemu se nalazi, objedinjavao je uzuse na kojima je i Mogensen temeljio svoju dizajnersku misiju. U njegovu zauzimanju za industrijsku proizvodnju namještaja primjerenu potrebama prosječno situirane danske obitelji Bernardi je prepoznao smjernice za svoj daljnji rad. Mogensenov analitičan, no istodobno kreativan pristup odlučujuće je utjecao na razvoj komponibilnih sustava Bernardijeva namještaja, koji će s vremenom postati klasik standardizirane opreme u Hrvatskoj. Poput Bernardija – koji ubrzo nakon povratka u Zagreb postaje višegodišnji suradnik TVIN-ova Odjela za razvoj – i Mogensen je bio voditelj tadašnjeg Odjela za namještaj danskog FDB-a,¹¹ programski usmjerenoga na proizvodnju kvalitetnih, ali cijenom dostupnih elemenata stambene opreme pod nazivom *Folkemøbler (People's Furniture)*. U znaku jake socijalne agende danskog funkcionalizma, Mogensen je od 1954., u suradnji s danskom arhitekticom Grethe Meyer, kreirao sustav ugradivih ormara *Boligens Byggeskabe* koji je smatran najbolje osmišljenim sustavom standardizirane opreme u Danskoj, oblikovan na temelju analitičkih studija o dimenzijama svakodnevnih predmeta obiteljskog inventara.¹²

Ključ uspjeha bio je u postizanju brojnih modularnih kombinacija s razmjerno malim brojem osnovnih elemenata te u proporcionalnoj usklađenosti vertikalnog modula sa standardnim dimenzijama danskih stanova – o čemu je Bernardi izvjestio na stranicama zagrebačkog stručnog časopisa *Čovjek i prostor*.¹³ Poput Mogensenovih, i Bernardijevi su programi komponibilnog namještaja s vremenom pridonijeli jačanju demokratskog pristupa koji je podrazumijevao kvalitetno oblikovanu opremu dostupnu širokom krugu korisnika.

Slovenska iskustva kao uporište – Niko Kralj i tvornica *Stol*

Ozračje standardizacije koje zahvaća poslijeratnu Europu uprisutnjuje se i na domaćoj sceni, koja početkom 1960-ih bilježi prva analitička istraživanja na području oblikovanja moderne uredske opreme. Nakon povratka iz nordijske sredine Bernardi s velikom pozornošću prati pripreme koje se u to vrijeme provode radi preoblikovanja već zastarjelog sustava uredskog namještaja na državnoj razini. Nakon inventarizacije postojeće opreme i komparativnih usporedbi sa svjetskim primjerima prva je rješenja predložio arhitekt Niko Kralj, pod čijim je vodstvom tadašnji Odjel za razvoj Industrije pokućstva tvornice *Stol* iz Kamnika proveo niz mjernih i konstrukcijskih

skih razrada utvrdivši obilježja novog programa. Sustav je podrazumijevao oblikovanje montažnih, jednakih i lako prenosivih osnovnih elemenata s najmanjim mogućim brojem modularnih mjera u procesu stvaranja cjeline.¹⁴ Rezultate predstavljene 1963. na ljubljanskoj izložbi *Suvremeni kancelarijski namještaj* zagrebačka je publika mogla vidjeti krajem iste godine u glavnom foajeu Radničkog sveučilišta *Moša Pijade*.¹⁵ (sl. 2.)

O tom događaju Bernardi je još jedanput izvjestio na stranicama časopisa *Čovjek i prostor*, argumentirajući tu uspješnicu činjenicom da je „ovako opsežan i odgovoran zadatak povjeren dizajneru izuzetnih kvaliteta i smisla za sistematsku obradu svakog oblikovnog elementa”.¹⁶ Novi uredski sustav tvornice *Stol* iz Kamnika, u potpunosti prilagođen velikoserijskoj proizvodnji, nedvojbeno je označio početak novog razdoblja moderne uredske opreme na državnoj razini, ali je postao i uporište za siguran početak Bernardijeve suradnje s virovitičkim TVIN-om, odnosno bio je poticaj za oblikovanje njegova prvog programa.

Program *Pan* – prema suvremenome kancelarijskom poslovanju

Inicijalni sustav komercijalnog naziva *Pan*, kao prvi u nizu komponibilno oblikovanih programa uredskog namještaja, ušao je u serijsku proizvodnju 1966. Taj se sustav uvelike oslanjao na ispitivanja, preporuke i spomenute rezultate slovenske tvornice *Stol* te na dizajn Nike Kralja, čiji je rad Bernardi izrazito cijenio.¹⁷ Osnovno obilježje *Pana* bila je fleksibilna, gotovo asketski pročišćena ortogonalna konstrukcija kojom se sustav prilagođivao različitim zahtjevima i oblicima organizacije rada i omogućivao ekonomično dopunjavanje. (sl. 3.)

sl.2. Pogled na izložbu *Suvremeni kancelarijski namještaj* Odjela za razvoj slovenske tvornice *Stol* iz Kamnika, Radničko sveučilište *Moša Pijade*, Zagreb, 1963. (izvor: fotoarhiv Knjižnice Pučkoga otvorenog učilišta Zagreb)

sl.3. Bernardo Bernardi, sustav komponibilnoga uredskog namještaja *Pan*, proizvodnja od 1966. (izvor: katalogi proizvodnih asortimana TVIN-a, bez datacije, GMV)

4 Katalog *Bernardo Bernardi i TVIN* (Virovitica: Gradski muzej Virovitica, 2018.), promoviran je 20. travnja 2018. prilikom zatvaranja izložbe. Autorice stručnih tekstova: Mihaela Kulej (GMV), Dubravka Sabolić (GMV), Špela Šubić (MAO), Iva Ceraj (HMA HAZU).

5 Novi stalni postav Gradskog muzeja Virovitica otvoren je 5. prosinca 2019. Autori likovnog postava: Natalija Bajs, muzeologinja i Francisco Javier Luri San Vicente, mag. arh. (*Krear*, Zagreb), konzultacije za dionicu o suradnji tvornice TVIN i Bernarda Bernardija: Iva Ceraj.

6 Izložba *Bernardo Bernardi i TVIN: Od komponibilnog sistema uredskog namještaja do programa humanizacije radnog mjesta*, Hrvatski muzej arhitekture HAZU (22. svibnja – 26. srpnja 2019.) u suradnji s Gradskim muzejom Virovitica i Muzejom za arhitekturu in oblikovanje u Ljubljani. Autorica: Iva Ceraj (HMA HAZU).

7 Za otkriće kataloga zaslužna je Dubravka Sabolić, viša kustosica Gradskog muzeja Virovitica u miru.

8 Na okruglom stolu sudjelovala je i dr. sc. Vanja Brdar Mustapić (MUO), autorica izložbe *Između htijenja i realnosti: Industrija namještaja u Hrvatskoj 1945. – 1990.*, kojom je sveobuhvatno prezentirana kompleksna tema odnosa između dizajnera i proizvođača u nas.

9 Na ljubljanskom kongresu izlaganja su održale Iva Ceraj (HMA HAZU): „Kreativna standardizacija kancelarijskog namještaja: Niko Kralj i Stol, Bernardo Bernardi

PAN PROGRAM
SASTAV 6

PAN-QUICK na različitim kombinacijama s različitim pločama u grupnim i pojedinačnim radnim prostorima. Transponirani priključci na najuži red

Stoji kao samostalni stolić, štovi opremi, stolice, stolice, PAB – organizacijski stolovi u bibliotekama i kartoteci. Ili na registru, karti i biblioteci, ormaru u biblioteci, stolici, stolici, stolici, stolici, stolici.

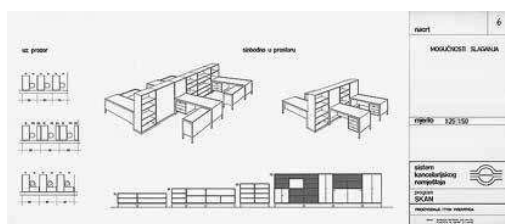

EXPORTDRVO - ZAGREB
TVORNICA UREDSKOG NAMJEŠTAJA
DIZ. - VIROVITICA

sl.4. Bernardo Bernardi, sustav komponibilnoga uredskog namještaja Pan (grupa Pan-Quick), proizvodnja od 1966. (izvor: katalogi proizvodnih asortimana TVIN-a, bez datacije, GMV)

sl.5. Bernardo Bernardi, program Skan (s mogućnostima slaganja), proizvodnja od 1967. (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

sl.6. Bernardo Bernardi, logotip tvornice TVIN, Virovitica, krajem 1960-ih (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

i TVIN – formativni utjecaji i poveznice”, te Špela Šubić (MAO): „Oblikovanje stolov za tovarno Stof”.

¹⁰ Sintagmu *drugaciji modernizam* kojom se utvrđuje otklon nordijskoga kulturnog diskursa objašnjen je u: Harri Kalha, „The Other Modernism: Finnish Design and National Identity”, u: *Finnish Modern Design: Utopian Ideals and Everyday Realities 1930 – 1997*, ur. Marianne Aav, Nina Stritzler-Levine (New Haven, London: The Bard Graduate Center for Studies in the Decorative Arts, Yale University Press, 1998.), 29-51.

¹¹ FDB je kratica za tadašnji *Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger / Danish Consumers Cooperative Society* (danas: *Coop Danmark*). Više o Mogensenovoj ulozi voditelja dizajnerskog studija FDB-a donosi Michael Müller, *Børge Mogensen: Simplicity and Function* (Berlin: Hatje Kantz, 2016.): 59-86.

¹² Bernardo Bernardi, „Sistematički pristup oblikovanju: Børge Mogensen”, *Čovjek i prostor* 9, br. 112 (1962): 4.

¹³ Bernardo Bernardi, „Biligens Byggeskabe: Sistem ugradivih ormara za stanove”, *Čovjek i prostor* 9, br. 113 (1962): 5.

¹⁴ Prema objašnjenjima arhitekta Kralja, osnovni cilj bio je „ustvariti sistem pisarniške opreme, ki jo je moguće nenehno prilagajati novim oblikom pisarniškega dela, pri čemer ostaja osnova vedno enaka, rezultati pa nikoli uniformirani” [odnosno: „stvoriti sustav uredske opreme koju je moguće stalno prilagođivati novim oblicima uredskog poslovanja – s uvijek istim temeljem, ali nikada

Visine radnih stolova bile su promjenjive zahvaljujući promišljenoj uporabi konstrukcijskih elemenata i vijaka za niveliranje. Program se granao u daljnje grupe: *Pan Univerzal* – obuhvaćao je radne stolove većih dimenzija te registrature i kartoteke u izvedbi od hrasta i mahagonija, dok su manje dimenzije grupe *Pan Ekonomik* omogućivale racionalnije iskorištavanje prostora.¹⁸

Uporabne mogućnosti plitkih i dubokih ladic pisaaćih stolova Pan i danas su zadivljujuće suvremene, osobito njegove izvlačne ploče u sivoj plastici za odlaganje sitnoga uredskog pribora u plitke pretince. Radnim je stolovima bilo moguće priključiti *Pan daktilo-stoliće* s promišljenim kutnim dodatcima za pisaaći stroj te *Pan-Quick* ormariće na kotačićima, koji su zbog mobilnosti udovoljavali zahtjevima radnog procesa. (sl. 4.) *Konferencijski stolovi Pan* podržavali su poslovne razgovore mogućnostima organizacije stolova u više prostornih kombinacija – u obliku trapeza, dugačkog niza ili pak šesterokuta. Naglašena fleksibilnost Pana omogućivala je jednostavno, harmonično i ekonomski prihvatljivo kreiranje niza različitih radnih ambijana, što je tom sustavu osiguralo uspješan i brz plasman na domaćemu i međunarodnom tržištu.

Program Skan – daljnja uspješnica na domaćemu i stranom tržištu

Sustav komponibilnoga uredskog namještaja *Skan* ulaži u proizvodnju 1967. godine.¹⁹ Taj je program donio mogućnosti slaganja registraturnih ormara, otvorenih ili zatvorenih ormarića te stolova i stolića. Uključivao je i skupinu elemenata za ugradnju te pregradne stijene, što je bio velik iskorak u programskim mogućnostima opreme za poslovne interijere. U katalogu proizvodnog asortimana osobito se naglašava modularno načelo sustava. Naime, prema mogućnostima i željama korisnika,

tv
VIROVITICA

betatvin
proizvodnja
design
tvn virovitica 1978
bernardo bernardi
u suradnji sa razvojnog odjelom tvna

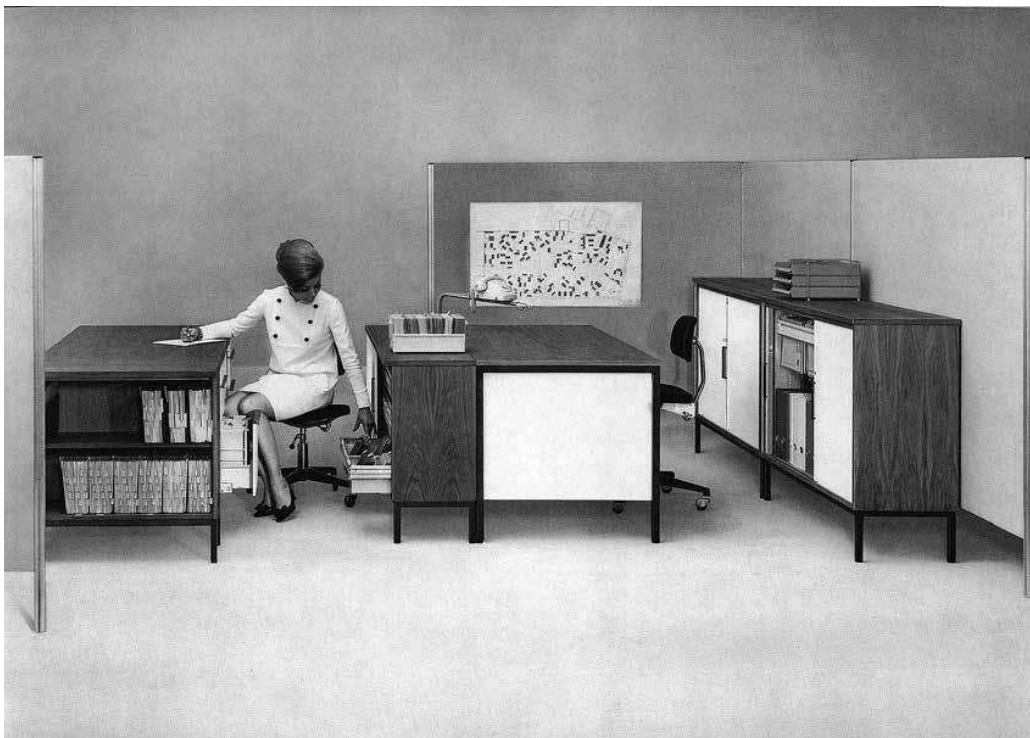
elementi su se mogli montirati kako bi različitim kombinacijama ostvarili osnovnu cjelinu – regal. Fascinantan je podatak koji se ističe u katalogu: „proizvodnjom tek 7 osnovnih elemenata, u kombinacijama je teoretski moguće formirati čak 929 197 016 različitih regala!”²⁰ Zbog tih svojstava sustav je bio namijenjen opremi velikih konferencijskih dvorana, arhiva i biblioteka. (sl. 5.) Važno je naglasiti da je predviđena i mogućnost međusobnog kombiniranja programa *Skan* s elementima programa *Pan*, što dokazuje usklađenost i fleksibilnost obaju sustava.

Program *Skan* donio je, međutim, i jednu sasvim osobitu intervenciju: prihvatnike za ruku u obliku plitkih kružnih utora utisnutih u površine ladic ili ormara Bernardi je spretno transponirao u grafički jezik kreiravši tako apstrahiran i jednostavan, moderan logotip TVIN-a – drugačiji od dotadašnjih opisnih prikaza uredskog stola obavijena hrastovim liščem. Novi vizualni identitet bio je *de facto* izveden iz industrijskog dizajna – iz konkretnoga, funkcionalnog detalja sustava *Skan*, čime je implementacija dizajna u proizvodni proces dodatno potvrđena kao novi smjer poslovanja. (sl. 6.)

Panta 3000 – organizacija uredskog poslovanja prema geslu: Obraditi, odložiti, naći!

Osobitost koja će od 1970. na poseban način povezivati programe *Pan* i *Skan* jest skup inovativnih sredstava organizacije uredskog poslovanja pod nazivom *Panta 3000*. Riječ je o promišljeno oblikovanim uredskim dodatcima, kombinacijom kojih se formira prilagodljiva stojeća ili ovisna registratura za odlaganje i pohranu uredske dokumentacije. Elementi poput kartotečnih pretinaca za formate A3, A4 i A5, košarice za odlaganje visećih mapa, plastične kasete, složive kartonske kutije za odlaganje i drugi funkcionalni dodatci – činili su fleksibilno osmišljen program koji se jednostavno priključivao elementima namještaja.

Rezultat je bila uspostava tzv. *vertikalnoga* ili pregled-

sl.7. Bernardo Bernardi, sustav komponibilnoga uredskog namještaja Pan, proizvodnja od 1966. (izvor: katalozi proizvodnih asortimana TVIN-a, bez datacije, GMV)

sl.8. Panta 3000 – suvremena sredstva organizacije uredskog poslovanja (priključivo programima Pan i Skan), od 1970. (izvor: Katalozi proizvodnih asortimana TVIN, bez datacije, GMV)

ujednačenim rezultatima” – hrv. prijev. I. Ceraj]. Jasna Hrovatin, *Niko Kralj* (Ljubljana: Visoka škola za dizajn, 2010.), 179.

15 *** [Niko Kralj], „Suvremeni kancelarijski namještaj: Ulomci prema izlaganju rukovodioca Odjela za razvoj Industrije pokucstva Stol – Kamnik, ing. arh. Nike Kralja na otvorenju izložbe u Ljubljani, 23. kolovoza 1963.“, *Čovjek i prostor* 10, br. 129 (1963): 6.

16 Bernardo Bernardi, „Sistem oblika: Uz izložbu tvornice Stol – Kamnik: Suvremeni kancelarijski namještaj u Radničkom sveučilištu *Moša Pijade* u Zagrebu“, *Čovjek i prostor* 10, br. 129 (1963): 6.

17 Usporediti uredski sustav namještaja Nike Kralja *Sistem Biro/S* iz 1968. u proizvodnji tvornice Stol Kamnik. Barbara Predan, Špela Šubic, *Niko Kralj: neznani znani oblikovalec* (Ljubljana: Muzej za arhitekturu in oblikovanje, 2011.), 52-53.

18 Iz kataloga proizvodnog asortimana tvornice TVIN, Virovitica, bez datacije (GMV).

19 D. T., „Širi poslovni odnosi“. *Virovitički list* 24, br. 589, 22. rujna 1967., 2.

20 Iz kataloga proizvodnog asortimana tvornice TVIN, Virovitica, bez datacije (GMV).

21 Isto

nijeg načina poslovanja kojim su se nastojale ostvariti znatnije uštede u kategorijama prostora, ali i vremena uredskog poslovanja. Različito od *horizontalnog* poslovanja – koje Bernardi opisuje kao jalovo gomilanje papira na radnim površinama – dokumentacija ulazi u proces sistematičnog odlaganja i arhiviranja u samostalne ili

uložne mape s razdjelnim kartonima ili džepovima pod dopadljivim sloganom: *Obraditi, odložiti, naći!*²¹ Čak i telefon više ne zauzima uobičajeno mjesto na stolu, već, sukladno ideji oslobođenog prostora uredskog ambijenta, slobodno „lebdí“ nad radnom površinom učvršćen na mobilnom i minimalistički oblikovanom metalnom

nosaču. (sl.7-8.) Takva pomno osmišljena sekundarna oprema koja je bila lako dogradiva na postojeće elemente *Pan* i *Skán* sustava ostvarila je dodanu vrijednost i još učinkovitije obavljanje radnih zadataka.

sl.9. Bernardo Bernardi, program *Betatvin* – sustav komponibilnoga uredskog namještaja, 1978. (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

sl.10. Bernardo Bernardi, program *Betatvin* – sustav komponibilnoga uredskog namještaja, oprema velikih radnih prostora, 1978. (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

sl.11. Bernardo Bernardi, unutrašnje uređenje i oprema namještajem prostorija redakcije *Starta* u Vjesnikovu neboderu u Zagrebu, 1976. (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

sl.12. Bernardo Bernardi, program *Dorma* – sustav komponibilnog namještaja za industrijsku proizvodnju (ambijentalno uređena ogledna stambena prostorija), proizvodnja od 1977. (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

Dorma – program suvremenog stanovanja

Uz program komponibilnih sustava za uredsko poslovanje nastaje i sustav stambene i hotelske opreme pod komercijalnim nazivom *Dorma* – program suvremenog stanovanja.²² Proizvodnja počinje u prosincu 1977., a kreiranje razvojne linije nastavlja se do početka 1980-ih. Ugovori o autorskom djelu svjedoče o osobitoj brizi za cjelovit proces proizvodnje, od ideje do realizacije: nijedna dionica nije prepuštena slučaju, štoviše, upravo u tom programu Bernardi prvi put naglašava važnost *trajnog konzaltinga* – kako za vrijeme izrade prototipova, tako i tijekom redovite proizvodnje.²³

U potpunosti razvijen modularni sustav prikazan je u atraktivno oblikovanom katalogu na čijem se crnom lakiranom ovitku navode obilježja programa: „jednostavan, trajan i otporan na habanje; komponibilan i prikladnih proporcija; oblikovan u dimenzionalnom sistemu koji omogućuje slaganje svih elemenata u funkcionalne cjeline“.²⁴ Zahvaljujući uspješnoj razradi tzv. modulskih smjerova, postignuta je *modularna koordinacija* koja je karakteristična i za opus Nike Kralja.

Kombinacijom različitih elemenata tog sustava mogli su se kreirati regali, velike biblioteke, male garderobe. Bernardi je programom *Dorma* – poput Børgea Mogensena u Danskoj – na temelju sistematskih istraživanja dimenzija opreme za odlaganje predmeta u svakodnevnom okruženju ostvario velik doprinos funkcionalnosti svakidašnjeg života. Sustav *Dorma*, unatoč izrazitoj standardizaciji, zračio je prepoznatljivom estetskom zaigranošću kasnih 1970-ih godina. (sl. 12) Programu je 1980., na 18. Međunarodnom sajmu namještaja, opreme i unutrašnje dekoracije u Beogradu, dodijeljena potvrda kvalitete *Zlatan ključ*, a Bernardiju kao zaslužnom autoru posebno priznanje²⁵

Betatvin – program humanizacije radnog mjesta

Radi humanijeg opremanja velikih poslovnih prostora na temelju kreiranja ambijentalnih cjelina i radnih otoka, Bernardi je 1978. osmislio program *Betatvin*. Taj inovacijski program, najzreliji u nizu komponibilnih sustava, nazvao je i *programom humanizacije radnog mjesta* jer je sustav – prema potrebi – podjednako uspješno omogućivao uspostavu izoliranosti, kao i komunikativnosti pojedinoga radnog procesa.²⁶ U tom su smislu inovativnu grupu elemenata činili pregradni elementi i jednostavni pregradni paravani kojima su se stvarali komunikacijski otoci u prostoru. Pregradne police, u kombinaciji s radnim stolovima, razgraničavale su radne zone od prolaznih površina, a pregradni su paravani osiguravali vizualnu i zvučnu izolaciju te omogućivali uspostavu ugodnih, prema potrebi djelomično zatvorenih cjelina za poslovne razgovore ili pojedinačni rad.²⁷ (sl. 9., 10.)

Komponibilni namještaj u konkretnim prostorima poslovanja – primjer redakcije *Starta*

Tijekom tri desetljeća proizvodnje komponibilnih sustava nastaje i niz uspješnih realizacija poslovnih interijera,

22 Iz kataloga proizvodnog asortimana *Dorma* – program suvremenog stanovanja tvornice TVIN, Virovitica, 1980. (GMV).

23 Drvno-industrijski kombinat TVIN, Virovitica – Bernardo Bernardi, ugovor o autorskom djelu za idejno rješenje oblikovanja programa *Dorma*, komponibilnog sistema namještaja za industrijsku proizvodnju, te za idejno rješenje kataloga proizvodnog asortimana (strojopis, 1977.): 1. (HMA HAZU-OAF BB).

24 Iz kataloga proizvodnog asortimana tvornice TVIN, 1980. Virovitica (GMV).

25 F. M. „Zlatni ključ programu *Dorma*“. Čovjek i prostor 28, br. 12 (1980): 23.

sl.13. Bernardo Bernardi i predstavnici TVIN-a na jednome od radnih sastanaka (postavljanje programa *Betatvin* na Zagrebačkom velesajmu), početkom 1980-ih (izvor: HMA HAZU, OAF BB)

među kojima se kvalitetom i originalnošću ističu poslovne prostorije redakcije *Starta* u Vjesnikovu neboderu 1976. godine. Naime, kada se polovicom 1970-ih Vjesnikov neboder počeo puniti,²⁸ postavilo se pitanje uređenja niza praznih redakcija smještenih na višim katovima zgrade. Prema sjećanjima zaposlenika, sve su redakcije bile jednako uređene, s tendencijom opremanja smeđim uredskim namještajem, sukladno postojećoj boji pregradnih zidova i podnih obloga.

No redakcija časopisa *Start* odlučila je angažirati Bernardija, koji je komponibilnim policama i ormarima programa *Skani* i *Pani* te staklenim stijenama kao pregradnim elementima ostvario moderan prostor – jedinstvenu, transparentnu i svjetlošću ispunjenu radnu cjelinu. Štoviše, Bernardi je radni prostor, na opće iznenađenje, opremio namještajem bijele boje, što je isprva izazvalo bojazan da će se on ubrzo oštetiti s obzirom na stalnu izloženost tiskarskim bojama. Međutim, bjelina uredskog ambijenta očito je bila vrlo poticajna jer su se – prema sjećanjima zaposlenika – upravo u toj redakciji zaposlenici brižljivije odnosili prema radnom prostoru i namještaju.²⁹ (sl. 11.)

Zaključak ili dizajnom do identiteta

Uspješno angažiranje dizajnera kao što je bio Bernardo Bernardi, za TVIN je značilo siguran iskorak iz anonimnosti proizvodne palete i prerastanje u značajnog partnera prisutnoga na međunarodnom tržištu s prepoznatljivim, višestruko nagrađivanim asortimanom

proizvoda. Otvoren i interaktivan odnos prema potrošaču prepoznatljiv je i u TVIN-ovu upitniku koji je zainteresiranom kupcu pružao mogućnost da iskaže svoje zanimanje odgovorom na ove tvrdnje: „a. Tražim detaljne informacije o proizvodu; b. Tražim detaljnije informacije o kombinaciji; c. Zanima me prijedlog za namještanje radnog mjesta ili prostorije; d. Želim da me posjeti vaš predstavnik.”³⁰ Takav način komunikacije na tragu je demokratskog pristupa koji danas zagovaraju vodeće svjetske tvrtke poput IKEA-e kako bi se prilagodile zahtjevima, mogućnostima i snovima većine ljudi. Na tragu ideje Ingvara Kamprada, koja se 1958. rodila u švedskom gradiću Älmhultu, i virovitički je TVIN, u suradnji s Bernardijem, ostvario proizvodni niz koji se temeljio na istim načelima.³¹ (sl. 13.)

Prezentacijom te uspješne i sretne suradnje željeli smo podsjetiti na vrijednosti TVIN-ovih proizvodnih programa koji su u svoje vrijeme metodološki i kreativno pripadali najboljim europskim dosezima na području komponibilno i ekonomično oblikovanog namještaja za uredsko poslovanje i opremu doma te upozorili na pokretačku snagu dizajna u kontekstu gospodarskog razvoja vlastite sredine. Implementacija dizajna u proizvodni proces na primjeru TVIN-a značila je i mnogo više – osigurala je prepoznatljivost i stvorila identitet koji se i danas pamti. Iste su vrijednosti, međutim, i dalje aktualne: funkcionalan i lijep, kvalitetan i cjenom dostupan namještaj oblikovan radi bolje organizacije života kao prava svakoga čovjeka na tragu je usklika o demokratskom dizajnu Børgea Mogensena: „Furniture for the people! – Møbler

26 Reklamni list za program *Betatvin* – komponibilni sistem namještaja za opremu velikih radnih prostorija, TVIN, Virovitica, 1978. (GMV).

27 G. K. [Goroslav Keller], „Efikasniji radni prostor”. Čovjek i prostor 26, br. 312 (1979): 11.

28 Godine 1957. raspisan je javni natječaj za Vjesnikov neboder, a 1960. započinje razrada arhitektonskog projekta Antuna Urlicha i suautorice Elizabete Coronelli, s realizacijom u 1972.

29 *** [Uredništvo], „Uvodnik: In memoriam”, *Start*, 27. srpnja 1985., 2.

30 Iz kataloga proizvodnog asortimana tvornice TVIN, Virovitica, bez datacije (GMV).

31 K. K. „Ponosan sam što sam bio dio tako velike i uspješne tvrtke”, *Virovitički list*, 12. prosinca 2013., 12.

32 „Møbler til folket! Børge Mogensen 100 år. / Furniture for the people! Børge Mogensen 100 years” – glasi naslov izložbe u povodu stote obljetnice Mogensena rođenja održane u Designmuseum Danmark (Kopenhagen), 23. svibnja 2014. – 11. siječnja 2015.).

til folket!"³², koji je od Kopenhagena, Ljubljane i Zagreba na poseban način dosegnuo i Viroviticu. Stoga su ovaj prilog i suradnja triju muzeja poticaj i zagovor daljnjih revalorizacija koje upućuju na potencijal muzejske zajednice kao mjesta uspostave i generiranja suvremenoga kulturnog identiteta utemeljenoga na vrijednostima vlastite dizajnerske baštine.

*Napomena

Za potrebe ovog priloga autorica se koristila vlastitim tekstovima stalnog postava Gradskog muzeja Virovitica te prilogom: Iva Ceraj, „Bernardo Bernardi i TVIN – od komponibilnog sistema uredskog namještaja do programa humanizacije radnog mjesta”, u: *Bernardo Bernardi i TVIN*, ur. Mihaela Kulej, Dubravka Sabolić (Virovitica: Gradski muzej Virovitica, 2018): 14-30. Zahvaljujemo ravnateljici Gradskog muzeja Virovitica Mihaeli Kulej.

LITERATURA

1. Bernardi, Bernardo. „Sistematički pristup oblikovanju: Børge Mogensen”. *Čovjek i prostor* 9, br. 112 (1962): 4-5.
2. Bernardi, Bernardo. „Bolígens Byggeskabe: Sistem ugradivih ormara za stanove”. *Čovjek i prostor* 9, br. 113 (1962): 5.
3. Bernardi, Bernardo. „Sistem oblika: Uz izložbu tvornice Stol – Kamnik: Suvremeni kancelarijski namještaj u Radničkom sveučilištu *Moša Pijade* u Zagrebu”. *Čovjek i prostor* 10, br. 129 (1963): 6.
4. Brdar Mustapić, Vanja. *Između htijenja i realnosti: Industrija namještaja u Hrvatskoj 1945. – 1990*. Zagreb, Virovitica: Muzej za umjetnost i obrt, Gradski muzej Virovitica, 2020.
5. Ceraj, Iva. *Bernardo Bernardi: Dizajnersko djelo arhitekta 1951. – 1985*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, 2015.
6. Ceraj, Iva. „Bernardo Bernardi i TVIN – od komponibilnog sistema uredskog namještaja do programa humanizacije radnog mjesta”. U: *Bernardo Bernardi i TVIN*, ur. Mihaela Kulej, Dubravka Sabolić (Virovitica: Gradski muzej Virovitica, 2018.): 14-30.
7. D. T. „Širi poslovni odnosi”. *Virovitički list*, 22. rujna 1967., 1-2.
8. F. M. „Zlatni ključ programu *Dorma*”. *Čovjek i prostor* 28, br. 12 (1980): 23.
9. G. K. [Keller, Goroslav]. „Efikasniji radni prostor”. *Čovjek i prostor* 26, br. 312 (1979): 11.
10. Hrovatin, Jasna. *Niko Kralj*. Ljubljana: Visoka škola za dizajn, 2010.
11. Kalha, Harri. „The Other Modernism: Finnish Design and National Identity”. U: *Finnish Modern Design: Utopian Ideals and Everyday Realities 1930 – 1997*, ur. Marianne Aav, Nina Stritzler-Levine, 29-51. New Haven, London: The Bard Graduate Center for Studies in the Decorative Arts, Yale University Press, 1998.
12. K. K. „Ponosan sam što sam bio dio tako velike i uspješne tvrtke”. *Virovitički list*, 12. prosinca 2013., 12.
13. Müller, Michael. *Børge Mogensen: Simplicity and Function*. Berlin: Hatje Cantz, 2016.
14. Predan, Barbara, Špela Šubic. *Niko Kralj: Neznani znani oblikovatelj*. Ljubljana: Muzej za arhitekturu in oblikovanje, 2011.
15. *** [Kralj, Niko]. „Suvremeni kancelarijski namještaj: Ulomci prema izlaganju rukovodioca Odjela za razvoj Industrije pokućstva Stol – Kamnik, ing. arh. Nike Kralja na otvorenju izložbe u Ljubljani, 23. kolovoza 1963.”. *Čovjek i prostor* 10, br. 129 (1963): 6.
16. *** [Uredništvo]. „Uvodnik: In memoriam”, *Start*, 27. srpnja 1985., 2.
17. Katalozi proizvodnih asortimana tvornice TVIN, Virovitica (GMV).

POPIS KRATICA

HMA HAZU – Hrvatski muzej arhitekture HAZU, Zagreb
 HMA HAZU, OAF BB – Osobni arhivski fond Bernarda Bernardija
 GMV – Gradski muzej Virovitica
 MAO – Muzej za arhitekturu in oblikovanje, Ljubljana

Primljeno 9. listopada 2020.

DESIGN HERITAGE LEADING TO CULTURAL IDENTITY – BERNARDO BERNARDI AND TVIN

In 1966, Bernardo Bernardi (1921–1985), Croatian architect and industrial designer, started his long-lasting association with the socialist timber and wood firm called TVIN, from Virovitica, to the production line of which most of his future projects were linked.

In a creative dialogue with the development department of Tvin, up to 1980, he created a number of successful and multiple-award-winning systems of modular furniture. These lines were called Pan (from 1966), Skan (from 1967), Dina (from 1976), Dorma (from 1977), Betatvin (from 1978) and developmental versions. Bernardi was to furnish numerous office interiors with these flexible and wide-ranging modular systems. For example, there was the editorial section of *Start* in the Vjesnik tower (1976) and the HQ of Zagrebačka banka (1979) in Zagreb.

Bernardi drew his inspiration for the high level of logic and creativity from Scandinavian models, particularly the Danish designer Børge Mogensen, but also from the Slovene Niko Kralj. Spurred by his experiences from Copenhagen and Ljubljana to Virovitica and Zagreb, in vigorous collaboration with the Tvin factory, Bernardi produced innovative systems of furniture satisfying the highest ergonomic criteria, turning office and working spaces into working ambiances fit for human beings.

Through their implementation of design in the production process, Tvin programmes were able to position themselves in the wider European context. The results of the synergy of the Virovitica firm and its designer in their time confirmed the essential role of design as generator of development in their own setting. The current results of a re-evaluation and an exhibition presentation of this today-forgotten collaboration indicate the potential of the museum as a place for the establishment and generation of a contemporary cultural identity founded on the values of the design heritage.